
MÁLTØKA

Kanning av máltøku hjá einum føroyskum dreingi

HELENA KANNUBERG

STUDNR. 2012.289

UNDIRVÍSARI: SISSAL M. RASMUSSEN

INNLATINGARFREIST: 06.07.17

Innihaldsvirlit

Inngangur	3
1. Máltøka hjá børnum	5
1.1 <i>Mál tillagað børnum</i>	5
1.2 <i>Varðar á leiðini</i>	6
1.2.1 Samskipti	7
1.2.2 Fonologi	8
1.2.3 Orðatilfeingi	10
2. Case og háttalag, ið nýtt verður til kanningina	11
2.1 <i>Case</i>	11
2.2 <i>CDI foreldrafrágreiðingar</i>	12
3. Kanningin: viðgerð og meting	15
3.1 <i>Dátuinnsavning</i>	15
3.2 <i>Savnað úrslit</i>	15
3.3 <i>Orðaflokkar</i>	17
3.4 <i>Orðatilfeingi</i>	19
3.5 <i>Samanburður</i>	21
Niðurstøða	24
Keldulisti	26
Fylgiskjal A	27
Fylgiskjal B	32

Inngangur

Mál er eitt sereyðkenni hjá menniskjum, sum hevur ein týðandi leiklut gjøgnum alt lívið. Við máli fáa vit samskipt við onnur, sett orð á tankar, lagt ætlanir fyri framtíðina o.s.fr. Vit duga tó ikki at tosa, tá ið vit vera fødd. Mál er ein eginleiki, sum vit longu frá føðing av eru noydd at læra okkum, um vit skulu gerast ein fullfíggaður partur av einum málsamfelag. Viðkomandi spurningar eru tískil: nær læra vit mál, og hvussu læra vit mál?

Granskingarúrslit úr fleiri londum hava víst, at eitt ávíst samband er millum málførleika hjá smábørnum, og hvussu væl fyri børnini málsliga vera seinni í lívinum. Hetta hevur ført við sær ein øktan áhuga fyri økinum. Í Føroyum er lítil vitan um fyrstu máltøku hjá børnum, men Sissal M. Rasmussen er í løtuni í gongd við p.hd. verkætlan undir heitinum “Máltøka hjá børnum”, har ið hon kannar, lýsir og viðger máltøku hjá føroyskum børnum við støði í CDI-foreldrafrágreiðingum (Mac-Arthur –Bates Communicative Development Inventories), ið hon sjálv hevur umsett og tillagað til føroysk viðurskipti.

Endamálið við hesi uppgávuni er at nýta føroysku útgávuna av CDI-foreldrafrágreiðingini til at kanna máltøku hjá einum dreingi gjøgnum fyra mánaðir: frá tí at hann er 12-16 mánaðir gamal. Fyri at gera hetta verður byrjað við at viðgera, hvussu til ber at stimbra máltøku hjá børnum og nær ið børn læra ymisk málslig brigdi. Hesir tættir vera mettir at vera týðandi grundarlag fyri eina munadygga fatan av máltøkuni hjá dreinginum í kanningini. Eftir fyrsta partin verður greitt nærri frá dreinginum, ið kanningin snýr seg um, umframt at háttalagið verður viðgjørt, ið nýtt verður til kanningina. Í triðja og seinasta parti verða kanningarúrslitini síðan viðgjørd og sett í størri samanhang. Endamálið við kanningini sæst aftur í uppgávubygnaðinum:

1. Máltøka hjá børnum
2. Case og háttalag, ið nýtt verður til kanningina
3. Kanningarúrslit, viðgerð og meting

Fyri at røkka endamálinum við kanningini, eru fleiri bókmentir nýttar:

Child Language. Acquisition and development (2010) eftir Matthew Saxton viðger gjølla, hvussu børn læra ella menna sítt móðurmál. Í uppgávuni verður bókin nýtt, tá ið másligt íkast verður viðgjørt, t.v.s. tá ið hugt verður eftir, hvussu vaksni fólk á ymiskar hættir laga sína talu til børn.

Language Development (2014) eftir Eriku Hoff lýsir gjølla, hvussu máltøka hjá børnum hevur verið granskað bæði søguliga, men eisini í samtíðini. Bókin gevur sostatt eina góða fatan av máltøku hjá børnum, og verður í uppgávuni serliga nýtt til viðgerðina av másligum varðum, sum smábørn fara ígjøgnum. Hugtøk úr bókini vera harumframt eisini nýtt har, ið tað verður mett viðkomandi.

Tidlig kommunikativ udvikling (2007) eftir Dorthe Bleses, Werner Vach, Sonju Wehberg, Karinu Faber og Thomas O. Madsen er ein brúkaravegleiðing til CDI foreldrakanningina. Bókin og føroysku skemuni eru grundarlag undir sjálvari kanningini. Harumframt inniheldur bókin úrslitini hjá donskum børnum, sum harvið kunnu verða sammett við úrslitini í hesari kanningini.

Omanfyri nevndu verk hava stóran týdning fyri kanningina, men aðrar bókmentir eru tó eisini nýttar, og eru tær at finna afturi í keldulistanum.

1. Máltøka hjá børnum

1.1 Mál tillagað børnum

Gjøgnum síni fyrstu liviár skulu börn ogna sær sítt móðurmál, soleiðis at tey kunnu luttaka í másligum samskifti og harvið røkka máli sínum um at gerast partur av málsamfelagnum (Clark 2009:12).¹ Men hvussu menna börn mál? Hesin spurningur hevur verið í brennideplinum síðan máltøka hjá børnum vakti áhuga sum nýmótans granskingarevni í 1960unum (Hoff 2009: 9). Sambært amerikanska sálarfrøðinginum Michael Tomasello, ið leggur dent á samskiftisliga partin hjá máli, er samvirkan millum börn og vaksin týðningarmikið másligt íkast fyri máltøku hjá børnum (Tomasello 2003:108-109). Kanningar hava verið gjørdar í vesturheiminum, ið kanna, hvussu másliga íkastið, ið börn fáa, er sett saman. Áhugavert er, at kanningarnar vísa, at vaksin nýta ein serligan hátt at tosa uppá, tá ið tey tosa við börn. Hesin hátturin verður nevniliga nevndur CDS (Child Directed Speech).²

Við CDS verður málið tillagað børnum á fleiri hættir. Mál er nevniliga sett saman av fleiri tátum, ið hvør í sínum lagi virka fyri, at málið verður ein samansett heild. Hóast heimsins mál eru ymisk, so hava tey øll nøkur grundleggjandi mynstur, sum ganga aftur. Við støði í Eve V. Clark ber til at siga, at mál fyrst og fremst er formur, t.e. fonologi, orðatilfeingi, morfologi og syntaksur (Clark 2009:13).³ Við CDS verður formurin á málinum lagaður soleiðis til, at börn lættari kunnu skilja tað, ið sagt verður:

Fonologi: stórir dentur verður lagdur á tónalag, tá ið tosað verður við börn. Bæði lágir, miðal og høgir tónar vera nýttir. Serliga verða høgir tónar nýttir, tá ið börn geva jaligt aftursvar. Hetta verður serliga gjørt við börn, sum ikki eru árgomul, og tískil verður av nógvum mett, at hesin tillagingarhátturin hoyrir til IDS (Saxton 2010: 81-82).⁴

¹ Børn læra seg grundleggjandi málskipanina tey fyrstu árin; undir vanligum umstøðum heldur málmenningin síðan áfram alt lívið, tí vaksin fólk læra stundum eisini t.d. nýggj orð og nýggjar vendingar.

² Fleiri onnur heiti verða eisini nýtt, men er hetta heiti valt her, tí tað er somikið nógv nýtt. CDS skilur seg frá IDS (Infant Directed Speech), ið serliga verður nýtt til börn, áðrenn tey gerast árgomul, og ADS (Adult Directes Speech) (Saxton 2010:83).

³ Afturat formi er mál eisini funktiún, t.e. semantikkur og pragmatikkur.

⁴ Gongdin frá IDS til CDS hendir so líðandi, og er viðkomandi til hesa kanningina í tann mun, at smádrongurin í kanningini enn fær íkast, sum ljóðliga er tillagað til hansara.

Orðatilfeingi: dentur verður her lagdur á at tosa um tað, ið ikki hevur stóra frástøðu frá samrøðuni, hvørki í tíð ella rúmi. Eisini verður talan lagað til soleiðis, at orðini eru løtt og ítøkilig at skilja. Tað orðið, sum hevur serligan týðning, kemur aftast í setninginum, og ofta verður áherðsla lögð á júst tað orðið (Saxton 2010:82). Í føroyskum verður tað sokallaða “pinkubarnamálið” eisini nýtt: orð verða ljóðliga tillagað úttaluni hjá børnum, t.v.s. at ‘skógvar’ verður til ‘geggjar’ o.s.fr. Hóast tað upprunaliga nokk eru børnini, sum úttala orðini soleiðis, so gera vaksin tað eisini, tá ið tey tosa við børn.

Morfologi og syntaksur: summi mál hava nógvar ymiskar orðaendingar, og har verða aðrir formar tískil nýttir, soleiðis at tað skal vera lættari hjá børnunum at skilja og læra, t.d. diminutivir formar, men er hetta ikki eins vanligt í føroyskum. Viðvíkjandi syntaksi, so eru setningarnir vanligar bygdur rætt og einfalt upp, men teir eru ofta stuttir, t.e. miðalútsagnarlengdin (Mean Length of Utterance) er styttri í mun til, um móttakarinn var ein vaksin persónur. Hetta førir so við sær, at undirskipaðir setningar sjálvðan koma fyrri. Harumframt er grundliðurin í setningum eisini aktørur (Saxton 2010: 82-83).⁵

Hóast CDS verður nógv nýtt, tá ið tosað verður við børn, er hesin hátturinn ikki neyðugur fyrri máltøkuna hjá børnum. Mett verður tó, at hann kann vera við til at stimbra máltøkuna hjá børnum, soleiðis at børnini koma skjótari í gongd við máltøku (Tomasello 2003: 108-109). Kanningar vísa nevnliga, at tað er av alstórum týðningi, at foreldur geva sínum barni gætur, tá ið tað pjátrar ella prátar, og CDS er so ein móguleiki millum aðrar at stimbra máltøku hjá børnum (Hoff 2009: 97).

1.2 Varðar á leiðini

Til ber at kanna, hvussu børn eru fyrri málsliga. Fleiri hættir kunnu nýtast, t.d. ber til at nýta málsligar varðar, ið verða deildir sundur í samskifti, fonologi, orðatilfeingi og mállæru, sum útgangsstøði í eini meting. Viðgerðin niðanfyrri tekur støði í teimum upplýsingum um málsligar varðar, sum Erika Hoff hevur funnið fram til hjá einmæltum amerikonskum børnum (Hoff 2009:7).⁶ Tað er nevnliga soleiðis, at ongar djúptøknar upplýsingar eru um máltøku hjá føroyskum børnum, tí úrslitini hjá Sissal M. Rasmussen

⁵ Umframt hesar tillagingarnar, verða tillagingar eisini gjørdar viðvíkjandi málfunktiónum, men verður hetta ikki viðgjørt her.

⁶ Børnini lúka allar vanligar fortreytir viðvíkjandi máltøku, t.e. eru hvørki kropsliga ella sálarliga tarnað (t.d. deyv ella minni ment).

tíverri ikki eru almenn enn.⁷ Mál eru ymisk, og kann hetta ávirka, hvussu børn í ymiskum málsamfeløgum ogna sær sítt móðurmál. Munir kunnu vera á raðfylgjuni í tilognanini, tí ávís málslig brigdi antin eru lættari ella verri at læra í mun til onnur mál (Clark 2009:2). Hetta er eisini galdandi viðvíkjandi føroyskum og amerikonskum. Hinvegin er tað eisini soleiðis, at børn mennast eins, hóast tey vaksa upp í ymiskum málsamfeløgum, tá ið hugsað verður um kognitivu menningina. Hetta førir við sær, at tey eiga at duga einføldu drøginu í móðurmálinum, áðrenn tey torføraru (Clark 2009:5). Tað er við hesi tilvitanini, at varðarnir hjá Hoff vera nýttir. Viðgerðin avmarkar seg til varðar hjá børnum upp til 16 mánaðir. Av tí at mállæra sum málsligur varði vanliga ikki gerst virkin fyrr enn nakrar mánaðir seinni, verður mállæra ikki viðgjørd niðanfyri.

1.2.1 Samskifti

Lagt verður fyri við samskifti, sum er ein grundleggjandi fortreyt fyri máltøku hjá børnum. Menniskju eru sosialar verur, og mett verður, at samskiftisfjørleiki er sera týðningarmikil fyri máltøku hjá børnum. Hóast smábørn skjótt eftir føðing við sínum atburði megna at ávirka onnur, so eru eingi prógv fyri, at tey eru tilvitað um hesa ávirkanina. Og tað er júst tilvitið, sum er týðningarmikið, tí tað skilir refleksivar gerðir frá tilvitaðum samskifti (Hoff 2009: 90). Fyri at fáa greiðu á samskiftisligu stiginum, sum børn fara ígjøgnum, nýtir Hoff ástøðið hjá J. L. Austin um talugerðir (speech acts). Útgangsstøði fyri at nýta hetta ástøðið er, at talugerðir umfata meir enn bara talaða orðið.⁸ Børn fara ígjøgnum 3 ymisk stig, ið vera lýst við heitinum hjá J. L. Austin, t.e. tað perlukusjonera, illokusjonera og lokusjonera stigið:

1. Fyrsta stig eru perlukusjonera talugerðir, t.v.s. at samskiftið hjá børnum ikki er tilvitað. Hetta stig er galdandi frá føðing og til børn eru uml. 10 mánaðir gomul.
2. Næsta stig eru illokusjonera talugerðir, t.v.s. at børn finna útav, at atburðurin kann vera nýttur til at samskifta við onnur, soleiðis at tey fáa hjálp til tað, tey ætla sær. Hetta hendir vanliga, tá ið tey er uml. 10 mánaðir gomul.

⁷ Í *Málting* nr. 19 frá 97 er grein, sum snýr seg um kanning av máltøku hjá trimum føroyskum børnum, frá tí at tey vóru 2-5 ár. Tann kanningin fevndi sostatt um størri børn, enn hendan kanningin ger. Talan var einans um fyriligrin, men síðan hoyrdist einki aftur um ta kanningina, og verður tískil gingið út frá, at kanningin tíverri datt niðurfyri (Hansen, Jacobsen og Jonas 1997:10-16).

⁸ Sjálvur nýtti J. L. Austin sítt ástøði fyrst og fremst um talu, men hann nýtti tað eisini til skrivaðan tekst (Vagle, Sandvik og Svennevig 2008: 85). Erika Hoff víðkar sostatt nýtsluøki hjá talugerðum til eisini at umfata samskifti uttan orð, t.e. áðrenn børn duga at samskifta við orðum.

3. Triðja stig eru lokusjónerar talugerðir. Hetta stigið verður víðari deilt sundur í fleiri undirstig, men samanumtikið ber til at siga um hesar, at børn her umframt at nýta samskiftisligan atburð eisini nýta mál: í byrjanini ljóð, seinni orð. Børn eru uml. 12 mánaðir gomul, tá ið tey gerast før fyri at nýta lokusjónerar talugerðir (Hoff 2009: 91-92).

Øll trý stigini eru týðningarmiklir varðar á leiðini, men serliga týðningarmikil er gongdin frá perlokusjónerum til illokusjónerar talugerðir. Hetta lop er treytað av eini stórari kognitivari menning. Tá ið børn gerast før fyri at útinna lokusjónerar talugerðir, eru tey nevniliga før fyri at samskifta við ein persón um ein lut. Hetta verður eisini kallað fyri *joint attention*, t.e. felags uppmerksemi. Sambært Tomasello hevur hesin eginleiki saman við førleikanum at fata onnur sum samskiftisligar verur jaliga ávirkan á máltøku hjá børnum. Tess fleiri støður við felags uppmerksemi, tess betur gerst hvørt einstakt barn fyri málsliga. Sambært Tomasello kemst hetta av, at mál einans er eitt slag av felags uppmerksemi: menniskju nýta mál fyri at ávirka og manipulera við uppmerksemi hjá øðrum (Tomasello 2003:21). Hoff vísir harafturímóti á, at børn eisini læra mál í samfeløgum, har ið tað ikki er vanligt hjá vaksnum at tosa við børn, sum ikki duga at tosa. Hetta vil siga, at børn, sum ikki uppliva felags uppmerksemi ella fáa líknandi íkast, kortini læra seg mál (Hoff 2014:78). Uttan at taka dagar ímillum, um tað er Hoff ella Tomasello, sum hevur rætt, so ber kortini at sláa fast, at børn úr báðum samfelagssløgum fara gjøgnum fleiri samskiftislig stig gjøgnum sítt fyrsta liviár, ið ávirkar teirra samskiftisligu evni, ið er ein fortreyt fyri máltøku.

1.2.2 Fonologi

Mál er sett saman av ljóðeindum. Skulu børn menna sítt mál, mugu tey fyrst læra seg ljóðeindirnar, sum móðurmálið er sett saman av. Føroysk børn skulu sostatt læra seg føroyskar ljóðeindir. Hóast kanningar vísa, at børn longu í móðurlívi kenna ljóð og røddir aftur, so eru tey ikki beinanvegin før fyri sjálvi at framleiða ljóð. Við støði í Stark metir Hoff, at børn gjøgnum fyrsta liviárið fara ígjøgnum fimm ljóðlig menningarstig. Hesi stigini hava hvør síni eyðkenni, og eru øll týðningarmikil. Serliga týðningarmikil eru tó triðja, fjórða og fimta stig, ið tískil verða viðgjørd nærri niðanfyri. Hesi verða nevnd fyri

ávíkavist “vocal play” t.e. raddarspæl, “canonical babbling” t.e. regluligt pjátr og “variegated babbling” t.e. fjølbroytt pjátr:⁹

Raddarspæl: hetta stig varir frá börn eru uml. 4-7 mánaðir gomul. Í hesum tíðarskeiðinum økist nýtslan av sjálvljóðs- og hjáljóðslíknandi ljóðum munandi. Smábørn tykjast her at fáa størri ræði á framleiðslu síni, umframt at tey seta ljóðini saman á ymiskar hættir. Virði á ljóðunum, sum börn framleiða, er tengt av teirra markmáli, t.e. málinum, ið tey læra seg (Hoff 2009:143).¹⁰

Regluligt pjátr: hetta stig varir frá börn eru uml. 6-9 mánaðir gomul. Úttalan á pjátrinum broyrtist her í mun til stigið áðrenn. Í hesum stiginum duga börn at framleiða verulig sjálvljóð og hjáljóð. Harumframt endurtaka börn ymiskar ljóðeindir, stavilsi, ferð eftir ferð, t.d. [dada]. Talan er um perlokusjónerar talugerðir, t.v.s. at börn ikki framleiða hesar ljóðstreymar fyri at samskifta við onnur. Börn kunnu t.d. sita einsamøll aftanfyri í bili ella í rimaseingini og pjátra, uttan at vísa tekin um, at tey ynskja uppmerksemi frá øðrum (Hoff 2009: 143).

Fjølbroytt pjátr: hetta er seinasta stig, sum börn fara ígjøgnum, áðrenn tey byrja at práta, og er ein víðari menning av undanfarna stigi. Börn gerast her før fyri at framleiða fleiri ljóð, bæði sjálvljóð og hjáljóð, umframt at tey megna at seta fleiri ljóð saman (Hoff 2009: 144). Pjátrið byrjar her at líkjast veruligum práti.

Ljóðliga menningin heldur ikki uppat, eftir at börn eru komin ígjøgnum hesi stigini. Börn halda á at læra ljóð, eisini eftir at tey eru farin at tosa (Hoff 2009:146).¹¹ Grundarlag er tó lagt, soleiðis at tey bæði ljóðliga og samskiftisliga kunnu byrja at siga síni fyrstu orð, t.e. samskifta við orðum.

⁹ Heitini eru leystliga umsett til føroyskt.

¹⁰ Tíverri er tað ikki eydnast at finna tilfar um hetta tíðarskeiðið hjá føroyskum børnum. Tískil ber ikki til at siga, hvørji ljóð føroysk börn framleiða. Mett verður tó, at menningin er tann sama sum í dátunum hjá Hoff, munurin er bara ljóðini.

¹¹ Sum dømi ber til at nevna, at einmælt amerikansk börn einans duga eini 11 hjáljóð, tá ið tey eru ársgomul (Hoff 2014:119).

1.2.3 Orðatilfeingi

Ein stórir og týðningarmikil partur av at læra eitt mál er at læra seg orð, og tað er hetta, sum orðatilfeingi í stuttum snýr seg um. Talan er um mentala orðatilfeingi hjá børnum, t.v.s. nær ið børn byrja at skilja einstøk orð, hvussu tey skilja ella fata tey, og nær ið tey sjálvi gerast før fyri at siga einstøk orð (Hoff 2009: 184).

Børn skilja fleiri orð, enn tey sjálvi duga at siga. Longu sum 6 mánaðar gomul skilja tey sítt egna navn, t.v.s. at meðan tey sjálvi einans eru før fyri at útinna perlokusjónerar talugerðir, skilja tey kortini, at eitt ávíst orð vísir til teirra. Hetta verður mett sum ein týðandi varði. Hóast hetta, so ganga fleiri mánaðir afturat, áðrenn tey sjálvi gerast før fyri at siga sítt fyrsta orð. Børn duga nevnliga ikki at siga sítt fyrsta orð sjálvi, fyrr enn tey eru uml. eitt ár og eru før fyri at fremja lokusjónerar talugerðir. Eftir at børn hava lært seg at siga fyrsta orðið, veksur teirra orðatilfeingi við uml. 8-11 orðum hvønn mánað. Hesin vøkstur er støðugur, inntil komið verður upp til 50 orð. Vanliga verður mett, at børn duga at siga 50 orð, tá ið tey eru eini 18 mánaðir gomul. Hareftir fer ferðin upp, og tey læra seg tá eini 22-37 orð um mánaðin (Hoff 2009:192).

Við hesum er í uppgávuni komið á mál við at viðgera týðandi viðurskifti, ið knýta seg at máltøku hjá børnum. Einans tað týðningarmiklasta er tikið við, og tí hevur viðgerðin í høvuðsheitum einans snúð seg um mál tillagað børnum og um varðar á leiðini. Hetta er gott og neyðugt útgangsstøði at hava, tá ið máltøkan hjá dreinginum seinni í uppgávuni verður viðgjørð.

2. Case og háttalag, ið nýtt verður til kanningina

2.1 Case

Hendan kanningin snýr seg um máltøkuna hjá einum dreingi. Tíðarskeiðið strekkir seg frá tí at drongurin var 12-16 mánaðir gamal. Endamálið við kanningini er fyrst og fremst at hyggja eftir, hvussu hansara máltøka er. Dentur verður lagdur á orðatilfeingi, bæði hvat ið hann skilur, og hvat ið hann sjálvur dugir at siga. Tá ið kanningin byrjaði, var drongurin longu so smátt byrjaður at tosa, og ber tískil til at staðfesta, at hann tá var komin til lokusjónera stigið, ið er ein fortreyt fyri førleikan at samskifta við orðum. Gjøgnum viðgerðina verður hansara máltøka sett upp ímóti tí, sum frammanundan í uppgávuni er sett fram um máltøku hjá børnum í hansara aldri, umframt at endað verður við einum samanburði, har ið máltøka hansara verður sammett við máltøkuna hjá donskum børnum.

Smádrongurin er einmæltur føroyskur drongur, ið ikki er tarnaður, hvørki mentalt ella kropsliga. Hann er einabarn, føddur Danmark, har ið hann búði fyrstu 11 mánaðirnar saman við foreldrum sínum, sum bæði eru undir hægri lestri. Tá ið hann var 11 mánaðir gamal, flutti hann til Føroya og gjørdist partur av einum húski á fimm fólk. Umframt hann sjálvan taldi húskið mammu, ommu, abba og mammubeiggja. Fluttur til Føroya byrjaði hann eisini í vøggustovu. Hesar broytingar førdu við sær, at hann við eitt fekk nógv meira málsligt íkast og hevði fleiri vaksni og børn at samvirka við.

Ein ávísur vági er tengdur at einans at kanna eitt barn. Tá ið innsavningararbeiðið byrjaði, var eingin trygd fyri, at drongurin málsliga fór at mennast eins og mett verður, at børn vanligu gera. Tað er tó ikki óvanligt einans at taka útgangsstøði í einum barni. Kendi og virdi granskarin Deb Roy er ein teirra, sum hevur kannað máltøku hjá einum barni. Hansara kanning vardi frá barnið var føtt, og til tað gjørdist trý ár. Í hansara kanning vóru filmstól sett upp í heiminum, soleiðis at til bar at staðfesta alt mál, sum barnið hoyrði. Úrslitið var meira enn 200 000 tímar av dátum, ið síðan skuldu greinast og viðgerast (Roy 2015:12664). Samanbórið við verkætlanina hjá Deb Roy ber sostatt til at staðfesta, at vágin í hesi kanningini ikki er serliga stórur, tí kanningin einans hugsavnar seg um eitt tíðarskeið á fyra mánaðir, og verða dáturnar av tí sama ikki eins rúgvumiklar.

2.2 CDI foreldrafrágreiðingar

Tað finnast fleiri háttalög, sum ein kann nýta bæði í gransking og í praksis fyri at finna útav, hvar ið eitt barn er stutt í málsliðu menningini. Í byrjanini vóru dagbøkur ráðandi á økinum, t.d. skrivaði Darwin longu í 1800-talinum dagbók, har ið hann lýsti máltøkuna hjá soni sínum (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007: 18). Við tíðini eru onnur háttalög so við og við eisini ment, soleiðis at granskarar í dag hava fleiri móguleikar at velja ímillum, tá ið teir skulu kanna máltøku hjá børnum, t.d. ljóð- og filmsupptøkur, eye-tracking og EEG (elektroensefalografi, t.v.s. at elektrodur verða festar á høvdið, sum mála innstøkk, t.e. impulsir, í heilanum). Hóast hesi nevndu háttaløgini øll eru góð at nýta, so fall valið í hesari kanningini á foreldrafrágreiðingar.

Fleiri ymisk sløg av foreldrafrágreiðingum eru at velja ímillum, og í hesari kanningini eru CDI foreldrafrágreiðingar nýttar. Fulla heitið hjá hesum foreldrafrágreiðingunum er *MacArthur-Bates Communicative Development Inventories*. Tað er ment av einum amerikonskum granskingartoymi við tí fyri eyga at fáa eitt álítandi háttalag, sum kundi nýtast til at lýsa máltøku hjá ensk-amerikonskum børnum. Seinastu árin er CDI umsett og tillagað til ikki færri enn 40 ymisk mál (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007: 10). Føroyskt er eitt av hesum málum.¹²

CDI avmarkar seg til at kanna málið hjá børnum frá tí at tey eru 8 til 30 mánaðar gomul. Hetta verður gjørt við tveimum ymiskum útfyllingarskjølum, sum foreldrini javnan skulu fylla út, soleiðis at til ber at fylgja gongdini yvir eitt ávíst tíðarskeið. *CDI: Orð og keipur* er ætlað børnum, sum eru 8-18 mánaðir gomul, og *CDI: Orð og setningar* er ætlað børnum, sum eru 16-30 mánaðir gomul (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007:20). Av tí at luttakandi smádrongurin í hesi kanningini verður fylgdur, frá tí at hann er 12 – 16 mánaðir gamal, verður einans *CDI: Orð og keipur* nýtt, og hugt verður einans at orðtilfeingi hansara, t.v.s. at keipurnar ikki verða viðgjørðar í kanningarúrslitunum.

2.3 Fyrimunir og vansar við CDI

Bæði fyrimunir og vansar eru knýttir at CDI og foreldrafrágreiðingum annars, sum neyðugt er at hava í huga, tá ið ein velur hendan kanningarháttin. Granskararnir aftanfryi

¹² Føroyska umsetingin og tillagingin er gjørd, eftir at bókin kom út í 2007, so talið er ikki dagført og kann tíska væntast at vera hægri í dag.

CDI hava gjögnum árinu strembað eftir allatíðina at menna kanningarháttin. Í samband við at teir í 2007 lótu eina endurskoðaða vegleiðing til CDI úr hondum, fóru teir ígjögnum alla gransking, sum snúði seg um validitetin og reabilitetin hjá CDI, t.v.s. at gildið og álitid á CDI varð kannað. (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007:21).

Vansin við CDI vísti seg í stóran mun at snúgva seg um, at tað eru foreldur, sum greiða frá máltøkuni hjá sínum egna barni (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007: 20). Her er tó vert at hava í huga, at tað eru oftast foreldrini, sum nýta mest tíð saman við hvørjum einstakum barni. Teirra vitan er sostatt grundað á royndir, sum tey fáa við at vera saman við barni sínum í fleiri ymiskum sosialum og samskiftisligum støðum. Í CDI kanningarháttinum skulu foreldur seta kross við tey orð, ið barnið skilur og tey, sum barnið bæði skilur og sigur. Tískil er fortreytin hjá CDI í stóran mun uppmerksemi og evnini at minnast hjá foreldrunum. Harafturat eru foreldrafrágreiðingarnar subjektivar. Hetta er serliga galdandi, tá ið foreldur skulu meta, um teirra barn skilur eitt orð. Vansin við hesum er sjálvandi, at foreldur kunnu meta skeivt. Kanningarúrslitini, sum CDI kannaði, vístu tó, at foreldrini ikki ávirkaðu hvørki validitetin ella reabilitetin hjá kanningarháttinum sammett við aðrar kanningarhættir, og tískil eru hesi viðurskiptini í veruleikanum ikki ein vansi (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007: 22).¹³

Í slíkum foreldrafrágreiðingum eins og CDI avgera granskarar áðrenn, hvørjum orðum teir fara at hyggja eftir, at børn duga. Hetta førir við sær, at listin í stóran mun inniheldur standard orð og ikki letur upp fyri orðtilfeingisligum fjølbroytni. Tað er jú soleiðis, at málsliga umhvørvið og kringumstøður annars hjá børnum ávirkar, hvørji orð tey læra. Harafturat umfatar CDI ikki fólkanøvn, sum jú eisini eru treytað av nøvnunum á teimum, sum eru um barnið. Hetta eru alt samalt orð, ið eru partur av orðatilfeinginum hjá hvørjum einstakum barni, men ikki fær innivist í slíkum kanningarhátti, og er tískil at meta sum ein vansi ella veikleiki hjá slíkum kanningarhátti.

Foreldrafrágreiðingar vera tó eisini mettar at hava fleiri frimunir. Í mun til aðrar kanningarhættir, s.s. eye-tracking og EEG, so krevja foreldrafrágreiðingar ikki dýra útgerð. Harumframt er talan um sera úrslitagóðan kanningarhátt, tí til ber at kanna nógv

¹³ Tó verður mett, at tey børnini, sum antin liggja hægst ella lægst í kanningarúrslitunum, skulu vera tikin fyri frivarni, tí úrslitið tá kann vera úrslit av óneyvari eygleiðing hjá foreldrunum (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007: 22).

börn. Hetta er móguligt, tí at tað í grundini eru foreldrini, sum kanna børnini, meðan granskarar síðan savna, lýsa og viðgera úrslitini á ymiskar hættir. CDI hevur harumframt tann stóra fyrimun at vera nógv brúkt, og tískil kunnu kanningar við CDI vera sammettar t.d. yvir landamørk.

Alt í alt verður tískil mett, at foreldrafrágreiðingar í síni heild eru álítandi kanningarháttur, sum ikki stendur aftanfyri aðrar kanningarhættir. Harumframt verður mett, at CDI foreldrafrágreiðingarnar er ein góður kanningarháttur at nýta, tí at til ber at kanna einstøk børn, og síðani sammeta úrslitið við onnur almenn úrslit. Fyri at vansin við at nýta CDI foreldrafrágreiðingina skal vera so lítil sum gjørligt, so var tó frá byrjan av avgjørt, at mamman í hesi kanningini, umframt foreldrafrágreiðingar, eisini skuldu føra dagbók og taka film av dreinginum, meðan hann prátar. Hetta skuldi hon nýta til egna nýtslu, um tørvur var á, tá ið hon skuldu útfylla *CDI – orð og keipur*. Mett verður, at hetta ger hesa kanningina uppafur meira álítandi.

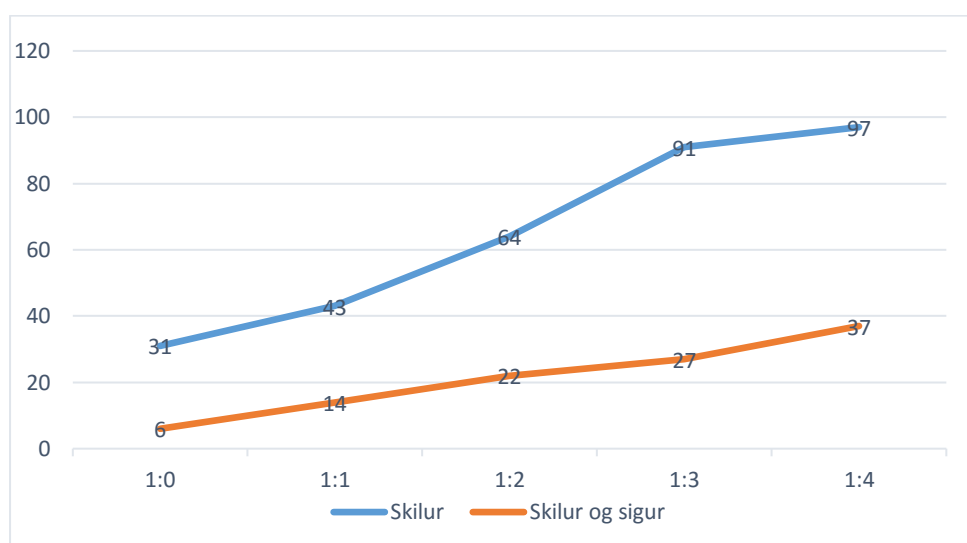
3. Kanningin: viðgerð og meting

3.1 Dátuinnsvæning

Fyri at kunna kanna, hvussu máltøkan hjá dreinginum mennist, frá tí at hann er 12-16 mánaðir gamal, var avtalað við mammu hansara, at hon skuldi útfylla *CDI-orð og keipur* eina ferð hvønn mánað hetta tíðarskeiðið. Sostatt var tilmælið frá fólkunum aftanfyrir donsku CDI útgávuna fylgt, ið sigur, at mest eftirfarandi úrslitið fæst, um í minsta lagi ein mánaður er ímillum dátuinnsvæningarnar (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007: 46). Valt var at savna spurnarbløðini inn hvønn mánað, nærum beinanvegin aftaná at mamman hevði fyllt tey út. Við at arbeiða á hendan hátt slappst undan, at mamman fór afturum aftur og tillagaði úrslitini, umframt at til bar at seta mammuni útdýpandi spurningar, um ivamál stungu seg upp, meðan minni hennara viðvíkjandi hvørjum einstøkum útfyllingarumfari enn var fekst. Mett var, at ein slíkur arbeiðsháttur fór at vera við til at styrkja um gildið hjá júst hesi kanningini.

3.2 Savnað úrslit

Fyri at fáa eina yvirskipaða fatan av máltøkuni hjá dreinginum beinanvegin, eru úrslitini frá øllum fimm mánaðunum sett saman í ritmynd 3.1. Ritmyndin vísir, hvussu nógv orð drongurin skilur, og hvussu nógv orð hann bæði skilur og sigur, frá tí at hann var 12-16 mánaðir gamal (1:0-1:4). Á hendan hátt ber til at síggja gongdina mánað fyri mánað, samstundis sum at rákið gjøgnum alt tíðarskeiðið eisini kemur fram.

Ritmynd 3.1: Savnað yvirlit yvir máltøkuna hjá dreinginum frá tí at hann var 12-16 mánaðir gamal.

Sum ritmynd 3.1 vísir, so var úrslitið av kanningini, at drongurin gjøgnum alt tíðarskeiðið skilti fleiri orð, enn hann sjálvur var førur fyri at siga. Hetta samsvarar við kanning, sum Hoff vísir á, ið sigur, at óvirkna orðatilfeingið hjá børnum vanliga er størri enn virkna orðatilfeingið (Hoff 2009:195). Víðari ber eisini til at staðfesta út frá ritmynd 3.1, at økingin í tí, sum drongurin skilur er størri sammett við tað, ið hann skilur og sigur. Hetta kemur til sjóndar við tað, at frástøðan millum linjurnar hvønn mánað gerst størri og størri, 1:4 undantikið. Hendan gongdin kemst av tveimum orsökum. Fyrra orsøkin er, at børn byrja at skilja einstøk orð fleiri mánaðir áðrenn tey gerast før fyri bæði at skilja og siga orð. Sum ástøðiligi parturin hevur víst á, so byrja børn longu at skilja sítt egna navn, tá ið tey eru umleið 6 mánaðir gomul og eru í perlokusjonera stiginum, meðan tað ikki er fyrr enn tey eru uml. 12 mánaðir gomul, t.v.s. tá ið tey eru í lokusjonera stiginum, at tey mentalt gerast búgvín at samskifta við máli, umframt at tey tástani eru kropsliga klár at framleiða mál (Hoff 2009:185). Seinna orsøkin er, at mongdin av orðum, ið børn skilja, veksur munandi skjótari enn mongdin av orðum, sum tey bæði skilja og siga (Hoff 2009:195).

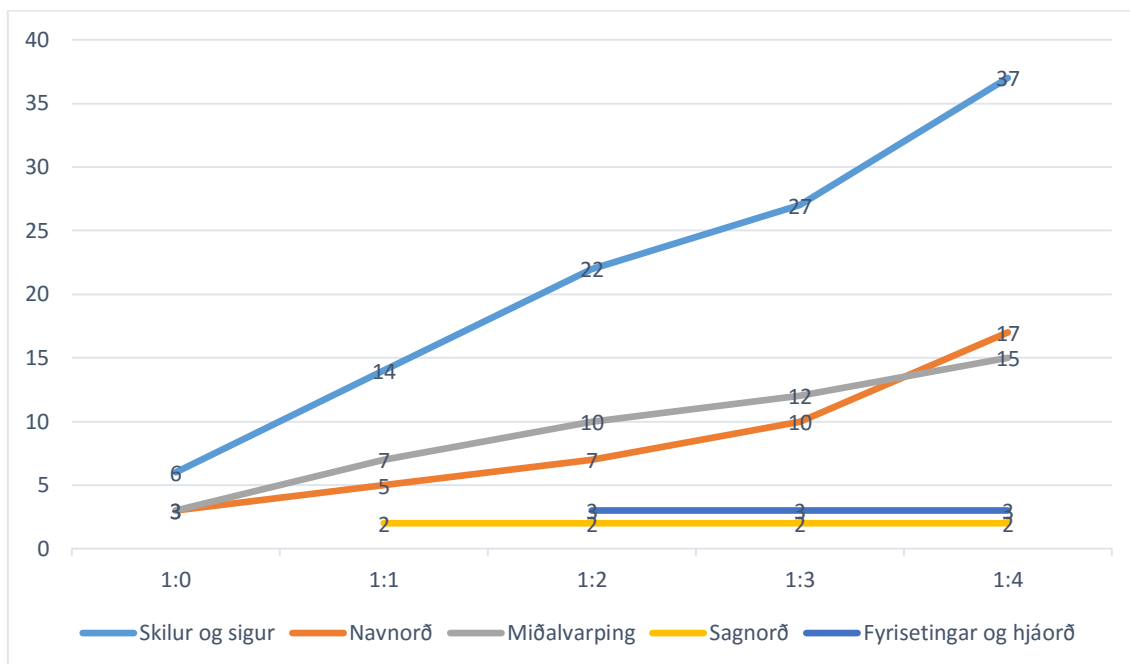
At vøksturin hjá óvirkna orðatilfeinginum í 1:4 ikki er eins stórur, og ein skuldi væntað, verður mettt at vera ein avleiðing av, at økingin í 1:3 var størri enn væntað. Hetta sæst serliga, um miðaltalið fyri vøksturin í óvirkna orðatilfeinginum hetta tíðarskeiðið verður kannað. Úrslitið er tá 16,5 orð. Verður miðalvøksturin einans hjá 1:3 og 1:4 roknaður, fæst neyvt sama úrslit, nevnliga 16,5 orð. Sostatt ber til at staðfesta, at fráviknið er ein avleiðing av, at vøksturin í 1:3, sum var 27 orð, var nógv hægri enn miðalvøksturin alt tíðarskeiðið. Mett verður tískil, at um kanningin hevði fevnt um eitt longri tíðarskeið, so hevði frástøðan millum linjurnar báðar alla tíðina hildið á at vaksið støðugt, í øllum førum inntil væntaði orðaspurturin tekur við, tí tá gerst vøksturin vanliga enn størri (Hoff 2009:192).

Verður síðan farið víðari og hugt eftir miðal vøkstrinum hjá virkna orðatilfeinginum hjá dreinginum, er úrslitið lægri. Í miðal leggjast 7,75 orð afturat virkna orðatilfeingi hansara. Hetta er lægri enn tey í miðal 8-11 orðini, sum Hoff førir fram, at børn læra hvønn mánað fram til fyrstu 50 orðini, tá ið ferðin fer upp (Hoff 2009:192). Hvør orsøkin er, at drongurin liggur undir vanligu økingini, er ilt at siga. Ein móguleiki er, at máltøkan hjá dronginum gongur nakað seinni samanborið við tøluni hjá Hoff. Ein annar móguleiki er, at drongurin umframt orðini, ið eru tikin við í *CDI-orð og keipur*, hevur ognuð sær onnur

orð, ið kanningin ikki fevnir um. Til ber hóast alt at staðfesta, at drongurin fylgir einum vanligum mynstri viðvíkjandi máltøku hjá børnum, t.v.s. at ein støðugur vøkstur er at síggja gjøgnum alt tíðarskeiðið bæði viðvíkjandi virkna og óvirkna orðatilfeinginum. Heldur máltøkan á við somu ferð, so verður drongurin 18 mánaðir, tá ið hann dugir 50 orð, t.e. neyvt sami aldur, sum Hoff førir fram er vanligasti aldurin at røkka hesum málsliga varða.

3.3 Orðaflokkar

Eftir at hava hugt eftir yvirskipaðu gongdini í máltøkuni hjá dreinginum, verður sjóneykan nú sett á virkna orðatilfeingi hansara. Fyri at fáa eina greiðari fatan av hansara virkna orðatilfeingi, eru øll orðini, sum hann dugir at siga gjøgnum tíðarskeiðið, flokkað. Ritmynd 3.2 vísur samlaðu orðanøgðina, og hvussu nógv orð úr teimum ávísu orðaflokkunum drongurin dugir at siga í kannaða tíðarskeiðinum. Á hendan hátt ber til bæði at síggja gongdina hjá ymisku orðaflokkunum gjøgnum tíðarskeiðið, samstundis sum til ber at sammeta hvønn einsatakan orðaflokk við hinar umboðaðu orðaflokkarnar og samlaðu orðanøgðina.

Ritmynd 3.2: Yvirlit yvir hvørjir orðaflokkar eru umboðaðir í virkna orðatilfeinginum hjá dreinginum.

Sum ritmynd 3.2 vísur, so er ovasta linjan øll tey orð, sum drongurin gjøgnum tíðarskeiðið skilur og sigur (t.e. 100%). Niðanfyrri hana eru fyra aðrar linjur, ið umboða orðaflokkarnar

navnorð, miðalvarpingar, sagnorð og fyrisetingar og hjáorð. Orðatilfeingið hjá dreinginum gjögnum hettta tíðarskeiðið er tískil sett saman av orðum úr hesum flokkum.

Lagt verður fyri at hyggja eftir navnorðunum. Í 1:0 liggja navnorðini á einum deildum fyrstaplássi saman við miðalvarpingum, meðan tey í 1:1-1:3 í miðal liggja 2,3 orð niðanfyrir miðalvarpingarnar. Í 1:4 broytist støðan tó, og megnar navnorðaflokkurin við einum størri vøkstri enn undanfarnu mánaðir at yvirhála miðalvarpingarnar og endar sostatt á einum fyrstaplássi. At navnorðini í 1:4 við 45,95% enda við at vera best umboðaði orðaflokkurin, er ikki óvanligt. Nógvar kanningar vísa nevniliga, at navnorð vanlig er størsti orðaflokkur hjá smáum børnum (Hoff 2009:188-189). Hetta kemst av teirri orsök, at børn fyrst siga tey orð, ið tey duga at knýta eina meining at. Verður hugt nærri eftir, hvat tað er, sum eyðkennir navnorðini hjá dreinginum, so er tað júst tað, at orðini antin vísa til ítøkiligar persónar s.s. “mamma” og “babba” ella ítøkiligar lutir s.s. “bað”. Hinvegin dugir drongurin eingi navnorð fyri kenslur ella hugtøk, ið eru at meta sum úrtøkilig.

Síðan verður hugt eftir miðalvarpingunum. Í 1:0 liggja miðalvarpingarnar á einum deildum fyrsta plássi saman við navnorðunum, meðan tær í 1:1-1:3 í miðal liggja 2,3 orð omanfyri navnorðini. Miðalvarpingarnar hava ein støðugan vøkstur gjögnum alt tíðarskeiðið, og førir hetta við sær, at tær í 1:4 enda á einum øðrum plássi við 40,54%, tí navnorðini gera eitt lop tann mánaðin. Miðalvarpingarnar umboða smáorð ella ljóð, sum vera nýtt í talu, fyri at vísa kenslur ella hvørjum hýri vit eru í. Sum dømi um smáorð ber til at nevna, at drongurin sigur “hey”, “bei” og “takk”. Hann sigur eisini ljóðið “bø”, tá ið hann vísur andlitið eftir at hava krógvað tað aftanfyrir eithvørt. Millum miðalvarpingarnar hjá dreinginum ber eisini til at finna ljóð, sum verða nýtt, tá ið rópt verður á kríatúr ella fyri at herma eftir kríatúrum. Dømi um slík ljóðhermandi orð eru t.d. “mæ mæ” og “voff voff”. Orsøkin til at hesin flokkurin er so stórus partur av samlaða orðatilfeinginum hjá dreinginum er óivað knýtt at royndum, sum drongurin gjögnum gerandisdagin fær. Kanningar vísa nevniliga, at royndir hava ávirkan á fyrstu orðini hjá børnum (Hoff 2009:188). Drongurin hevur sostatt upplivað nógvar støður, har ið heilsað hevur verið við orðunum “hey” ella “bei”, umframt at drongurin hevur hoyrt djóraljóð, antin verulig ella tá ið persónar herma. Øll orðini í hesum flokkinum hava eitt stavilsi, og eru sostatt rímliga løtt at læra seg at úttala.

Væl niðanfyri navnorðini liggur triði flokkurinn, ið eru fyrisetingar og hjáorð. Hesi eru flokkað saman, av tí at tey eru so fá. Hesin bólkurinn gerst ikki virkin fyrr enn í 1:2, tá ið tvær fyrisetingar og eitt hjáorð gerast partur av virkna orðatilfeingi hansara. Gjøgnum kannaða tíðarskeiðið gerst mongdin ikki størri, og tískil er linjan vatnrøtt skeiðið út. Í 1:4 telur hesin flokkur 8,11%. Drongurinn sigur bæði “ubbisey/ubba” (upp) og “upp”. At “upp” í roynd og veru kemur tvær ferðir fyri, hevur sína orsök. Í skemanum stendur “ubbisey/ubba” undir pinkubarnamáli, meðan “upp” stendur undir fyrisetingum, hjáorðum o.ø. Sambært mammuni hoyrir drongurinn bæði frá ymiskum persónum í húskinum, og hevur hetta ført við sær, at hann brúkar báðar formarnar. Mamman veit tó ikki at siga, um eitt ávíst mynstur er í hansara nýtslu av ávíkavist “ubbisey/ubba” og “upp”.

Síðsti og niðasti flokkurinn í ritmynd 3.2 er sagnorð. Sagnorð gerast partur av orðatilfeinginum hjá dreinginum í 1:1, tá ið hann dugir at siga sagnorðini “amma” (eta) og “adda”. Hetta er tann orðaflokkurinn, sum við sínum tveimum sagnorðum er minst umboðaður í virkna orðatilfeinginum hjá dreinginum, og telur í 1:4 einans 5,41%. Kanningar hava víst á, at sagnorð koma seinni í virkna orðatilfeingi hjá børnum enn navnorð, umframt at tey einans eru ein lítil partur av samlaða orðatilfeinginum (Hoff 2009:189). Hetta er galdandi hjá hesum dreinginum, men drongurinn er harumframt eitt dømi uppá, at sagnorðini eisini koma aftaná miðalvarpingar. Við hesum eru orðaflokkarnir, sum eru umboðaðir í virkna orðatilfeinginum hjá dreinginum liðugt viðgjørdir.

3.4 Orðatilfeingi

Áhugavert er at hyggja nærri eftir sjálvum orðunum, sum eru grundarlagið undir kanningini. Viðkomandi at kanna er, um tey orð, sum gerast partur av virkna orðatilfeinginum hjá dreinginum, vera verandi, ella um orð detta burtur aftur, meðan onnur orð leggjast afturat. Tað er nevniliga soleiðis, at hóast børn eitt ávíst tíðarskeið duga at siga eitt ávíst orð, so merkir tað ikki, at orðið gerst fastur partur av virkna orðatilfeinginum hjá barninum fyri tað (Hoff 2009:192).

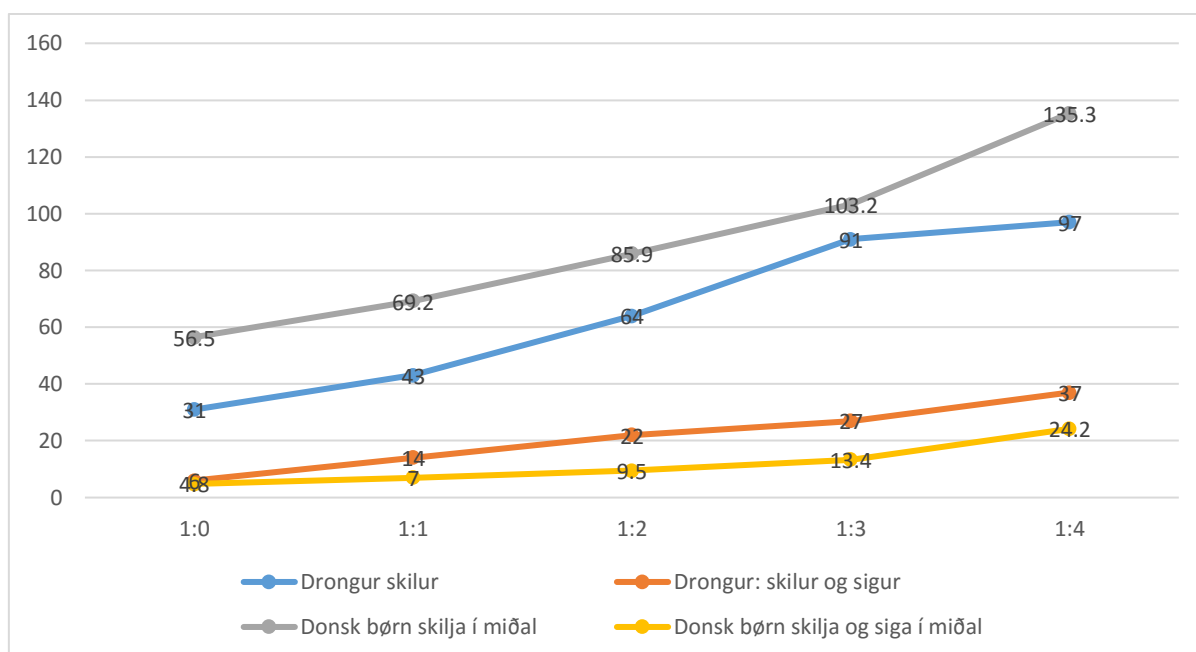
Grundleggjandi rákið gjøgnum alt tíðarskeiðið er, at orð, sum fyrst gerast partur av virkna orðatilfeinginum hjá dreinginum, vera verandi, men nøkur fá undantøk eru tó, og verða

tvey viðgjörð nærri her. Lagt verður fyri við orðinum “omma”. Drongurin sigur “omma” bæði í 1:0 og í 1:1, men eftir hetta fer orðið úr virkna orðatilfeingi hansara. Í dátunum sæst tó, at drongurin framhaldandi skilur orðið, hann gevst bara at siga tað. Orsøkin til at “omma” dettur úr aftur virkna orðatilfeinginum er uttan iva, at orðið ljóðliga er ov tørført fyri dreingin at siga. Eftir at hava sagt “omma” týðiliga nakrar ferðir í stutta tíðarskeiðinum, byrjaði drongurin bráðliga at siga tað somikið ótýðiliga, at einans mamman og omman vóru fjarar fyri at skilja tað. Trupulleikin var serliga byrjanin av orðinum, ið er runda bakgómaljóðið [ɔ]. Drongurin dugdi bráðliga ikki longur at framleiða tað ljóðið, men broytti tað til órunda bakgómaljóðið [a]. Hetta førði við sær, at [ɔm:a] bráðliga varð til [amna].

Næsta dømi um orð, ið dettur úr aftur virkna orðatilfeinginum hjá dreinginum, er orðið “klappa”. Hetta orðið kemur fyri í 1:1, men dettur síðan burtur aftur og kemur ikki aftur. Í dátunum sæst tó, at orðið gjøgnum alt tíðarskeiðið er partur av óvirkna orðatilfeinginum. Mamman upplýsti, at um onnur søgdu “klappa”, so klappaði sonurin. Støðan við hesum orðinum er ikki tann sama sum við “omma”, t.v.s. at úttalan hjá dreinginum broyttist. Mamman hevur nevnliga upplýst, at drongurin hvørki nevnir orðið ella nakað, ið hon fær sett í samband við eina roynd at siga orðið. Verður í hesum sambandi hugt nærri eftir rúgvumikla tilfarinum hjá Deb Roy (Roy 2011), so vísa ljóðupptøkur í hansara verkætlan, hvussu drongurin í teirri kanningini gjøgnum eitt langt tíðarskeið lærði seg at siga “water”. Frá tí at tað fyrstu ferð eydnaðist honum at siga orðið, gekk rúm tíð, áðrenn “water” gjørdist fastur partur av virkna orðatilfeinginum. Áhugavert við hansara rúgvumikla tilfari er, at tað eisini fevnir um allar tær sokallaðu *miseydnaðu* royndirnar hjá dreinginum at siga “water”. Sostatt ber neyvt til at lurta eftir, hvussu broytingin ella ljóðliga menningin spakuliga fer fram, inntil orðið endaliga gerst fastur partur av virkna orðatilfeinginum hjá tí dronginum. Mett verður, at tað sama ger seg galdandi í hesi kanningini, t.v.s. at hóast mamman ikki er fjar fyri at skilja tað, tá ið drongurin roynir at siga “klappa”, so ger hann tað óivað kortini. Við hesum síðsta døminum ber til at taka samanum og siga, at bæði orðini eru dømi um, at tað hjá dreinginum kemur fyri, at orð, sum gerast partur av bæði virkna og óvirkna orðatilfeingi hansara, av ymiskum orsøkum detta burtur aftur.

3.5 Samanburður

Fyri at fáa eina betri fatan av máltøkuni hjá dreinginum, er gott at síggja, hvussu hansara máltøka er í mun til onnur børn. Best hevði verið at samanborið við føroysk miðaltøl, ið eisini eru grundað CDI foreldrafrágreiðingar, men av tí at slík tøl ikki eru tøk, er valt at samanbera við donsk miðaltøl, ið eru grundað á CDI foreldrafrágreiðingar, ið vórðu savnað í 2003 og 2004 og síðan viðgjørð og útgivin í bókini *Tidlig kommunikatív udvikling* (2007). Hetta er donsk tvørskurðarkanning, ið fevndi um meira enn 6000 børn í aldrinum 8-30 mánaðir. Talan er um ein av heimsins størstu kanningum av sínum slag, og fevnir m.a. um meira enn 3,6 milliúnir orð hjá donskum børnum (Bleses, Vach, Wehberg, Faber og Madsen 2007:10). Børnini í kanningini eru einmælt donsk børn, ið lúka allar vanligar treytir fyri at læra mál. Børn, ið hava foreldur við langum útbúgvingum, eru tó yvirumboða sammett við danska samfelagsbygnaðin, og kann hetta føra við sær, at miðaltølini eru betri enn veruliga danska miðaltalið. Kanningin fevnir bæði um *CDI – orð og keipur* og *CDI – orð og setningar*, men samanborið verður einans við *CDI – orð og keipur*, og tíðarskeiðið er avmarkað til einans at fevna um 1:0-1:4, t.e. sama tíðarskeið, sum verður kannað hjá føroyska dreinginum. Fyri at samanbera verða donsku úrslitini sett inn í ritmynd 3.3 saman við úrslitunum hjá føroyska dreinginum. Ritmyndin vísir sostatt, hvussu nógv orð drongurin skilur, og hvussu nógv orð hann bæði skilur og sigur, frá tí at hann var 12-16 mánaðir gamal, umframt at ritmyndin eisini vísir somu miðaltøl hjá donskum børnum.

Ritmynd 3.3 vísir, hvussu máltøkan hjá dreinginum er sammett við donsk úrslit. Kelda: *Tidlig kommunikatív udvikling* (2007).

Lagt verður fyri við at hyggja eftir, hvussu nógv orð drongurin skilur, og hvussu nógv orð donsk børn í miðal skilja. Sum ritmyndin vísur, so liggur føroyski drongurin alla tíðina væl niðanfyrir donsku børnini. Frá 1:0-1:2 er munurin støðugur, og føroyski drongurin skilur í miðal tá 24,5 orð færri enn donsku børnini. Í 1:3 er tó ein broyting farin fram, tí tá innheintar hann rættiliga væl donsku børnini, og munurin minkar niður í einans 12,2 orð. Síðan hendur aftur ein broyting, tí í 1:4 er eitt brot á linjunum hjá bæði føroyska dreinginum og donsku børnunum. Meðan føroyski drongurin her hevur sín lægsta vøkstur gjøgnum alt tíðarskeiðið, so hava donsku børnini sín hægsta vøkstur. Hetta førir við sær, at frástøðan millum linjurnar gerst rættiliga stór. Í 1:4 skilja donsku børnini í miðal sostatt heili 38,3 orð fleiri, enn hvat føroyski drongurin ger. Verður miðaltalið fyri alt tíðarskeiðið roknað út, duga donsku børnini í miðal 24,8 orð fleiri enn føroyski drongurin hvønn mánað.

Verður síðan farið víðari og hugt eftir, hvussu nógv orð føroyski drongurin sigur, og hvussu nógv orð donsk børn í miðal siga, so er støðan ein onnur í mun til óvirkna orðatilfeingi. Her er støðan nevniliga tann, at drongurin gjøgnum alt tíðarskeiðið liggur omanfyri donsku børnini. Munurin er minstur í 1:0, einans 1,2 orð. Síðan veksur frástøðan millum linjurnar nakað. Verður miðaltalið fyri alt tíðarskeiðið roknað út, so dugir drongurin í miðal 9,42 orð fleiri um mánaðin í mun til donsku børnini. Hetta er áhugavert, serliga tí at donsku børnini í miðal skilja nógv fleiri orð enn føroyski drongurin, ið verður mett at vera ein týðandi fortreyt fyri virkna orðatilfeingið. Orsøkin til at donsku børnini eru seinni á veg við virkna orðatilfeinginum í mun til føroyska dreingin kemst óivað av, at talan er um tvey ymisk mál. Tað er nevniliga soleiðis, at eingi mál eru eins, og munirnir ávirka lærutilgongdina (Clark 2009:3). Orsøkin er sostatt óivað, at danskt er eitt sindur verri enn føroyskt, tá ið tað snýr seg um fonologi, ið er ein týðandi fortreyt fyri at læra seg at úttala orð. Hetta ger tískil, at føroyski drongurin er betri fyri í hesum avmarkaða tíðarskeiðinum. Hinvegin kann hugsast, at donsku børnini klára at innheinta dreingin, tá ið mállæran seinni gerst virkin. Hetta tí, at mállæra verður mett at vera verri og meir umfangandi í føroyskum í mun til í donskum.

Samanumtikið ber til at siga, at drongurin í hesi kanningini er væl fyri málsliga sammett við, hvussu donsk børn í miðal eru fyri. Støðan kundi møguliga verið eitt sindur betri viðvíkjandi óvirkna orðatilfeingi hansara. Fyri at betra um ta støðuna verður viðmælt, at drongurin t.d. fær meiri másligt íkast, umframt at hann upplivir fleiri støður við felags

uppmerksemi. At samanbera dreingin við donsk tøl er ikki frægasta loysnin. Best hevði verið at samanborið við føroysk miðaltøl og soleiðis sæð, hvussu drongurin málsliga er fyri sammett við sínar javnaldrar við sama móðurmáli, men tá ið slík tøl ikki eru tøk, so er gott at kunna útnytta ein av fyrimununum við CDI foreldrafrágreiðingunum, ið nevnliga er, at kanningin er nýtt í yvir 40 málum.

Niðurstøða

Við hesum er uppgávan komin til ein enda. Í uppgávuni er máltøkan hjá einum føroyskum dreingi kannað gjøgnum eitt tíðarskeið á fyra mánaðir. Uppgávan var býtt sundur í tríggjar høvuðspartar, sum hugsavnaðu seg um hvør sítt øki:

Fyrsti partur av uppgávuni var at meta sum ein innleiðsla til máltøku hjá børnum sum granskingarøki. Viðgjørt var, hvussu mál á ymiskar hættir verður tillagað børnum, umframt at málsligir varðar eisini vóru viðgjørdir. Hendan viðgerðin av máltøku hjá børnum var mett at vera týðningarmikið grundarlag at hava, tá ið máltøkan hjá dreinginum seinni í uppgávuni var viðgjörd.

Í næsta partin var case-in lögð fram. Greitt var frá týðningarmiklastu upplýsingunum um dreingin, sum mett var kundu vera viðkomandi fyri hansara máltøku. Greitt var frá CDI foreldrafrágreiðingum, umframt at mett var um fyrimunir og vansar við CDI.

Triði og seinasti partur snúði seg um sjálva kanningina av máltøkuni hjá dreinginum. Byrjað var við at hyggja eftir, hvussu nógv orð drongurin skilur, og hvussu nógv orð hann bæði skilur og sigur gjøgnum kannaða tíðarskeiðið. Síðan varð sjóneykan sett á hansara virkna orðatilfeingi, og varð hugt eftir, hvørjir orðaflokkar eru umboðaðir í hansara virkna orðatilfeingi gjøgnum tíðarskeiðið, kanningin fór fram. Eftir tað var kannað, um tað eru tey somu orðini, sum ganga aftur gjøgnum alt tíðarskeiðið, ella um nakað av útskipting fer fram.

Úrslitið av kanningini er, at drongurin fylgir einum vanligum mynstri viðvíkjandi máltøku. Gjøgnum kannaða tíðarskeiðið skilur hann fleiri orð, enn hann sigur, samstundis sum at orð allatíðina leggjast afturat bæði virkna og óvirkna orðatilfeinginum. Í virkna orðatilfeingi hansara eru navnorð, miðalvarpingar, fyrisetingar, hjáorð og sagnorð umboðað. Tey flestu orðini, sum hann lærir at siga, gerast fastur partur av orðatilfeingi hansara, men summi orð hvørva aftur. Við at seta hansara máltøku upp í móti donskum miðaltølum kom fram, at drongurin var hampiliga væl fyri. Gjøgnum tíðarskeiðið skilur hann allatíðina færri orð enn donsku børnini í miðal gera, men hinvegin dugdi hann at siga fleiri orð enn tey. Um mamma hansara ynskir, at hann skal gerast enn betri fyri,

verður viðmælt, at drongurin fær enn meiri másligt íkast, umframt at hann upplivir fleiri løtur við felags uppmerksemi.

Keldulisti

Bókmentir

- Bleses, Dorthé, Faber, Karina, Madsen, Tomas O., Wehberg, Sonja og Vach, Werner.** 2007. *Tidlig kommunikatív udvikling. Verktøj til beskrivelse af sprogtilegnelse baseret på CDI-forældrerapportundersøgelser af danske normalthørende og hørehæmmede børn.* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Clark, Eve V.** 2009. *First Language Acquisition.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoff, Erika.** 2009. *Language Development.* Belmont: Wadsworth.
- Hoff, Erika.** 2014. *Language Development.* Belmont: Wadsworth.
- Saxton, Matthew.** 2010. *Child Language. Aquisition and development.* London, Thousand Oaks, New Delhi og Singapore: Sage Publications Ltd.
- Tomasello, Michael.** 2003. *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition.* Cambridge and London: Harvard University Press.
- Vagle, Wenche; Sandvik, Margareth; Svenning, Jan.** 2008. *Tekst og kontekst. En innføring i tekstlingvistikk og pragmatikk.* Oslo: J. W. Cappelens Forlag.
- Hansen, Zakaris Svabo, Jacobsen, Jógvan í Lon og Jonas, Dianne.** 1997. “Um hvussu føroysk børn læra føroyskt – fyribils úrslit”. *Málting* nr. 19: 10-16.

Tilfar av alnótini

- Roy, Deb.** 2011. “The birth of a word”:
https://www.ted.com/talks/deb_roy_the_birth_of_a_word?language=en#t-88499
01.17.17
- Roy, Deb.** 2015. “Predicting the birth of a spoken word”:
<http://www.pnas.org/content/112/41/12663.full.pdf> 01.07.17

Fylgiskjal A

Niðanfyri eru orðini, sum drongurin skilur og skilur og sigur mánað fyri mánað. Orðini standa bólkað á sama hátt, sum tey bólkað í *CDI – orð og keipur*.

1:0

Skilur

Pinkubarnamál: mæ, namma (eta), ubbisey/ubba (upp).

Ymisk ljóð og djóraljóð: mæ mæ, voff voff.

Djór (verulig ella leikur): gás, hundur, ketta, lamb.

Matur og drekka: drekka.

Fólk: abbi, babba, gubbi, omma, sítt egna navn, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bei, góða nátt, hey, sova, nei, shhh/hússj, spæla bø, takk, trilla.

Orð um gerðir: drekka, eta, klappa, lesa.

Hjáorð o.a.: ikki, meira.

Tils. 31

Skilir og sigur

Ymisk ljóð og djóraljóð: mæ mæ, voff voff.

Fólk: babba, omma, mamma.

Spæl og gerandisløtur: hey.

Tils. 6

1:1

Skilur

Pinkubarnamál: adda (út at ganga), bibbar (fulgar), dada (bei ella út), mæ, namma (eta), nina, ubbisey/ubba (upp).

Ymisk ljóð og djóraljóð: brmm (billjóð), mæ mæ, voff voff.

Djór (verulig ella leikur): gás, hundur, ketta, lamb.

Akfør (verulig ella leikur): bilur.

Matur og drekka: drekka

Fólk: abbi, babba, gubbi, omma, sítt egna navn, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bei, góða nátt, hey, ja, sova (í vogni/inni), mala hendan veg, nei, shhh/hússj, spæla bø, takk, trilla.

Orð um gerðir: drekka, eta, klappa, klemma, lesa, mussa, sova

Fyrsetingar, hjáorð o.a.: upp.

Hjáorð o.a.: ekki, meira.

Tils. 43

Skilur og sigur

Pinkubarnamál: bibbar (fulgar), mæ, namma (eta).

Ymisk ljóð og djóraljóð: brmm (billjóð), mæ mæ, voff voff.

Fólk: babba, omma, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bei, hey, spæla bø, takk.

Orð um gerðir: klappa.

Tils. 14

1:2

Skilur

Pinkubarnamál: adda (út at ganga), bibbar (fuglar), dada (bei ella út), gagga (dunna), mæ, namma (eta), nina, ubbisey/ubba (upp), voffur (hundur).

Ymisk ljóð og djóraljóð: Avv!, áh áh, brmm (billjóð), mm mm, mjav, muh, mæ mæ, voff voff.

Djór (verulig ella leikur): gás, hundur, ketta, lamb.

Akfør (verulig ella leikur): bilur.

Matur og drekka: breyð, drekka, jogurt, ostur, vatn.

Likamslutir: nøs.

Smáir húsarhaldslutir: sutta.

Støð at fara: biltúr, vøggustovu/dagrøkt.

Fólk: abbi, babba, gubbi, navn á pedagogi, omma, sítt egna navn, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bað, bei, góða nátt, hey, ja, sova (í vogni/inni), mala hendan veg, nei, shhh/hússj, spæla bø, takk, trilla.

Orð um gerðir: drekka, eta, ganga, klappa, klemma, lesa, mussa, sova.

Orð sum lýsa: svong/svangur.

Fyrirsetingar, hjáorð o.a. upp, út, við.

Hjáorð o.a.: ekki, meira.

Tils. 64

Skilur og sigur

Pinkubarnamál: adda (út at ganga), dada (bei ella út), gagga (dunna), mæ, namma (eta),

Ymisk ljóð og djóraljóð: avv!, brmm brmm (billjóð), mm mm, mæ mæ, voff voff.

Likamslutir: nøs.

Fólk: abbi, babba, navn á pedagogi/dagrøktara, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bei, hey, nei, spæla bø, takk.

Fyrirsetingar, hjáorð o.a.: upp, við.

Tils. 22

1:3

Skilur

Pinkubarnamál: adda (út at ganga), bibbar (fuglar), dada (bei ella út) gagga (dunna), maua (ketta), mua, mæ, namma (eta), nina, ubbisey/ubba (upp), voffur.

Ymisk ljóð og djóraljóð: avv!, áh áh, brmm (billjóð), gvagg gvagg, kykkeliky, mm mm, mjav, muh, mæ mæ, voff voff.

Djór (verulig ella leikur): gás, hundur, ketta, lamb, seyður.

Akfør (verulig ella leikur): bilur.

Leikur: bók, bóltur.

Matur og drekka: banan, breyð, drekka, havragreyt, jogurt, mjólk, ostur, rosinur, vatn.

Likamslutir: nalvi, nøs, pissilingur (*pissiboppa), eyga.

Smáir húsarhaldslutir: fløska, sutta, telefon.

Møblar og rúm: stólur, trappa, wc.

Støð at fara: biltúr, vøggustovu/dagrøkt.

Fólk: abbi, babba, gubbi, navn á pedagogi/dagrøktara, omma, sítt egna navn, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bað, bei, góða nátt, hey, ja, sova (í vogni/inni), mala hendan veg, nei, shhh/hússj, spæla bø, takk, trilla.

Orð um gerðir: blása, drekka, eta, fáa, ganga, hyggja, klappa, klemma, lesa, mussa, renna, siga, sova, vísa.

Orð, sum lýsa: svong/svangur

Spurnarorð: ha?

Fyrirsetingnar, hjáorð o.a.: upp, út, við.

Hjáorð o.a.: ikki, meira

Tils. 91

Skilur og sigur

Pinkubarnamál: dada (bei ella út), gagga (dunna), maua (ketta), mua, mæ, namma (eta), ubbisjey/ubba (upp).

Ymisk ljóð og djóraljóð: avv!, brmm (billjóð), gvagg gvagg, mm mm, mæ mæ, voff voff.

Likamslutir: nøs, pissilingur (*pissiboppa),

Fólk: babba, gubbi, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bað, bei, hey, nei, spæla bø, takk.

Spurnarorð: ha?

Fyrisetingnar, hjáorð o.a.: upp, við.

Tils. 27

1:4

Skilur

Pinkubarnamál: adda, babu (bilur), bibbar (fuglar), dada, gagga (dunna), maua (ketta), mua, mæ, nalli (nalvi), namma (eta), nina, ubbisey/ubba (upp), voffur.

Ymisk ljóð og djóraljóð: avv!, áh áh, brmm (billjóð), gvagg gvagg, kykkeliky, mm mm, mjav, muh, mæ mæ, voff voff.

Djór (verulig ella leikur): dunna, gás, grísur, hundur, ketta, lamb, seyður.

Akfør (verulig ella leikur): bilur.

Leikur: bók, bóltur.

Matur og drekka: banan, breyð, drekka, havragreyt, jogurt, mjólk, ostur, rosinur, vatn.

Likamslutir: munnur, nalvi, nøs, pissilingur (*pissiboppa), eyga.

Smáir húsarhaldslutir: sutta, tannbust, telefon.

Møblar og rúm: stólur, trappa, wc.

Støð at fara: biltúr, vøggustovu/dagrøkt.

Fólk: abbi, babba, gubbi, navn á pedagogi/dagrøktara, omma, sítt egna navn, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bað, bei, góða nátt, hey, ja, sova (í vogni/inni), mala henda veg, nei, shhh/hússj, spæla bø, takk, trilla.

Orð um gerðir: blása, drekka, eta, fáa, ganga, hyggja, klappa, klemma, lesa, mussa, renna, siga, sova, vísa.

Orð sum lýsa: svong/svangur, tyst.

Spurnarorð: ha?

Fyrirsetingar, hjáorð o.a.: upp, út, við.

Hjáorð o.a.: ekki, meira.

Tils. 97

Skilir og sigur

Pinkubarnamál: adda, babu (bilur), gagga (dunna), maua (ketta), mua, mæ, nalli (nalvi), namma (eta), ubbisey/ubba (upp).

Ymisk ljóð og djóraljóð: avv!, áh áh, brmm (billjóð), gvagg gvagg, mm mm, mjav, muh, mæ mæ, voff voff.

Matur og drekka: banan.

Likamslutir: nalvi, nøs, pissilingur (*pissiboppa), eyga.

Smáir húsarhaldslutir: sutta.

Fólk: babba, gubbi, navn á pedagogi/dagrøktara, mamma.

Spæl og gerandisløtur: bað, bei, hey, nei, spæla bø, takk.

Spurnarorð: ha?

Fyrirsetingar, hjáorð o.a.: upp, við.

Tils. 37

Fylgiskjal B

Niðanfyrri eru orðini, sum drongurin skilur og sigur bólkað í orðaflokkar mánað fyrri mánað.

1:0

Navnorð: babba, omma, mamma.

Miðalvarpingar: mæ mæ, voff voff, hey.

1:1

Navnorð: bibbar (fuglar), mæ, babba, omma, mamma.

Miðalvarpingar: brmm (billjóð), mæ mæ, voff voff, bei, hey, takk, spæla bø (“bø”).

Sagnorð: klappa, namma (eta).

1:2

Navnorð: gagga (dunna), mæ, nøs, abbi, babba, navn á pedagogi/dagrøktara, mamma.

Miðalvarpingar: brmm (billjóð), mæ mæ, voff voff, mm mm, bei, hey, takk, avv!, nei, spæla bø (“bø”).

Sagnorð: adda (út at ganga), namma (eta).

Fyrirsetingar og hjáorð: upp, við, dada (drongurin brúkar dada um “út”).

1:3

Navnorð: gagga (dunna), maua (ketta), mua, mæ, nøs, pissilingur (*pissiboppa), babba, bubbi, mamma, bað.

Miðalvarpingar: brmm (billjóð), gvagg gvagg, mæ mæ, voff voff, avv!, mm mm, bei, hey, nei, takk, ha?, spæla bø (“bø”).

Sagnorð: namma (eta), adda (út at ganga).

Fyrirsetingar og hjáorð: upp, við, ubbisey/ubba (upp).

1:4

Navnorð: babu (bilur), gagga (dunna), maua (ketta), mua, mæ, banan, nøs, pissilingur (*pissiboppa), eyga, sutta, babba, gubbi, navn á pedagogi/dagrøktara, mamma, nalli (nalvi), nalvi, bað.

Miðalvarpingar: brmm (billjóð), gvagg gvagg, mjav, muh, mæ mæ, voff voff, avv!, áh
áh, bei, hey, nei, takk, ha?, mm mm, spæla bø (“bø”).

Fyrirsetingar og hjáorð: upp, við, ubbisey/ubba (upp).

Sagnorð: namma (eta), adda.